

„Siis ma sain aru, et sa ei peagi tark olema – sul peab tutvus olema”: sotsiaalse kapitali kasutamisest venekeelsete naiste töönarratiivides

Kadri Aavik

Sissejuhatus

Eesti tööturgu iseloomustavad märkimisväärsed soolised (vt. nt. Anspal jt. 2010; Ainsaar ja Tälves 2012) ja etnilised lõhed (Bettio ja Verashchagina 2009, 32; Espenberg jt. 2013), mis on aja jooksul süvenenud (Hansson ja Aavik 2012). Vähemusrahvuste tööturupositsioon on alates taasiseseisvumisest olnud halvem kui eestlastel (Espenberg jt. 2013, 28). Mitte-eestlastest elanikkonna ebasoodsamat positsiooni Eesti tööturul on sageli selgitatud inimkapitaliga seotud teguritega, peamiselt kodakondsuse või piisava keeleoskuse ning kvalifikatsiooni puudumisega. Samas on viimastel aastatel leitud, et seos mitte-eestlaste sissetulekute ja eesti keele oskuse vahel on väike (Toomet 2011, 65). Võrreldes eestlastega jäävad madalamaks ka nende mitte-eestlaste sissetulekud, kes on

kõrgelt kvalifitseeritud ning valdavad hästi eesti keelt (Krusell 2007, 5). Tallinnas jäävad venekeelsed noored tööturul, vaatamata heale eesti keele oskusele, eestlastega võrreldes halvemasse olukorda (Lindemann 2014, 45). Seega mängivad venekeelsete inimeste ebasoodsa tööturupositsiooni kujunemisel ja säilimisel olulist rolli ka muud asjaolud, eriti arvestades, et viimase kahe aastakümne jooksul on venekeelse elanikkonna eesti keele oskus märkimisväärselt paranenud ning seda eelkõige noorema põlvkonna seas (Marksoo ja Järv 2008, 17).

Senistes uuringutes, mis käsitlevad ebavõrdsust Eesti tööturul, on üsna vähe tähelepanu pööratud soo- ja rahvusgruppide sisemisele mitmekesisusele. Sageli keskendutakse sookategooriast lähtuvates uurimustes naistele kui homogeensele grupile ning etnilisust käsitlevates uurimustes eiratakse sooaspekti, arvestamata seejuures ka teiste relevantsete sotsiaalsete kategooriate mõju inimeste kogemustele. Sellised käsitlused aga jätavad tähelepanuta kategooriate ristumiskohtadel paiknevate unikaalsete gruppide kogemused ning viisid, kuidas need kategooriad inimeste kogemustes üksteist erinevates sotsiaalsetes kontekstides mõjutavad: näiteks olukorrad, kus etnilisus on soolistatud, või kuidas vanus ja etniline kuuluvus vormivad seda, mida mingis konkreetsetes olukorras tähendab soolisuus.

Seega on venekeelsete naiste unikaalne kogemus Eesti ühiskonnas jäänud suuresti tähelepanuta, seda teemat on puudutatud vaid mõnes üksikus uurimuses (vt. nt. Anspal ja Kallaste 2007; Aavik 2013; Hansson ja Aavik 2012; Espenberg jt. 2013). Kvantitatiivsetel andmetel põhinevad uuringud on näidanud, et venekeelsete naiste (eriti vanemaaliste) positsioon Eesti tööturul on võrreldes teiste soo ja rahvuse kategooriate ristumiskohtadel paiknevate gruppidega ebakindlam (Hansson ja Aavik 2012). Ometigi ei võimalda need andmed analüüsida venekeelsete naiste kogemusi, sealhulgas tööalase identiteedi kujunemist, ning nende

endi tõlgendusi oma karjääriteekonnale. Peaaegu puuduvad kvalitatiivsed uurimused, mis kasutaksid eksplitsiitselt interseksionaalseid perspektiive (vt. Aavik 2013). Naiste ja meeste käsitlemine homogeensete gruppidega jätab aga tähelepanuta marginaliseerituse või privilegeerituse kogemused, mida aitab vormida soo ristumine teiste sotsiaalsete kategooriatega erinevates kontekstides.

Artikli eesmärgiks on neid lünki täita, käsitledes sageli nähtamatuks jäävaid asjaolusid, mis avaldavad mõju venekeelsete naiste tööturupositsioonile, keskendudes täpsemalt sellele, kuidas esineb sotsiaalne kapital vene keelt kõnelevate naiste töönarratiivides. Keskendumispeetusega, soo ja etnilisuse kategooriate mõistes nn. markeeritud grupi (Tallinnas ja Tartus elavad kõrgharidusega ning eesti keelt hästi valdavad, kuid töötud või lihttööd tegevad venekeelsed naised) kogemustele. Interseksionaalsest aspektist vaadatuna on tegemist huvitava grupiga, kellele haridustase, elukoht ning hea eesti keele oskus (võrreldes nende venekeelsete inimestega, kelle eesti keele oskus on madalam) võiks anda tööturul eeliseid, kuid kelle karjääridele ning tööalasele edukusele võivad sugu ja etniline päritolu ning mõnel puhul vanus või lapsevanemaks olemine seevastu mõjuda ebasoodsalt.

Eesmärgiks ei ole mõõta või kindlaks määrata „tegelikke” sotsiaalseid võrgustikke, milles need venekeelsed naised osalevad, vaid uurida, kuidas kerkib lugedes esile sotsiaalne kapital ning milline tähendus sellele antakse. Lähtun järgmistest kesketest uurimisküsimustest: kuidas kirjeldavad intervjueritavad sotsiaalse kapitali rolli töökohtade saamisel ja karjääri edendamisel, kui oluliseks seda peetakse ja milliseid tähendusi sellele antakse; kuidas esinevad sugu, etnilisus ja teised relevantid kategooriad narratiivides sotsiaalse kapitali kasutamisest tööturul; kuidas suhestub sotsiaalse kapitali esitamine töönarratiivides intervjueritavate „tegeliku kogemusega”.

Venekeelsed naised Eesti tööturul, ülevaade varasematest uuringutest

Võrreldes teiste soo ja rahvuse kategooriate ristumiskohtadel paiknevate suuremate gruppidega Eesti tööturul on venekeelsed naised sattunud kõige ebasoodsamasse positsiooni, arvestades sissetulekuid, tööga rahulolu ning tööga seotud turvatunnet, samas kui eestlastest mehed on vahemikus 1993–2008 tõusnud nende näitajate poolest Eesti tööturul kõige edukamaks grupiks (Hansson ja Aavik 2012). Tänapäeval tööturul on vähemusrahvustest naised koondunud väheväärtustatud ja alamakstud sektoritesse, nagu teenindus (Anspal ja Kallaste 2007, 8) ja sotsiaalvaldkond (Toomet 2011, 64). Vähemusrahvustest ning eestlastest naiste sissetulekute vahe on Tallinnas üle 38,3% (sh. 22,1% selgitamata), millest järeldub, et vähemusrahvustest naised kogevad korraka soost ja rahvusest tulenevat „topeltlõhe” (Anspal ja Kallaste 2007, 20). Mitte kõigis olukordades pole sugu, rahvus ja teised kategooriad ühtmoodi määrava tähtsusega: vähemusrahvustest naiste puhul mängib töötuse määrades soost olulisemat rolli etnilisus, kuna vähemusrahvustest naiste ja meeste töötus on sarnasel tasemel (Anspal ja Kallaste 2007). Eesti keele oskuse, sissetulekute ja tööpuuduse seoste analüüs (Toomet 2011, 67) on näidanud, et mitte-eestlastest naiste puhul on eesti keele oskus seotud 9% kõrgema palgaga ning 4–5% võrra madalama tööpuudusega.

Väiksemad sissetulekud ja suurem tööga seotud ebakindlus viitab haavatavale positsioonile tööturul ning tähendab ühtlasi, et töötuks jäämise korral ei pruugi töötut riiklik abiraha garanteerida raskusteta toimetulekut. Seega on vähemusrahvustest naistel võrreldes mitmete teiste gruppidega suurem risk langeda vaesusse. Vähemusrahvustest naiste puhul mõjutab laste olemasolu muudele tegevustele pühendatud aega: neil on võrreldes lasteta vähemusrahvustest naistega umbes viis tundi vähem vaba

aega, mida võib selgitada nende madalama palgatasemega võrreldes eestlastega ning sellest tulenevalt püüdlustega sissetulekuid töötundide suurendamise abil tõsta (Espenberg jt. 2013, 26). Oma ebasoodsat positsiooni tööturul tajutakse üsnagi selgelt: 2013. aastal leiab 82% mitte-eestlastest naistest, et meestel on tööelus natuke või märgatavalt paremad võimalused (Aavik ja Roosalu 2014, 69–70).

Minu eelmine uurimistöö (Aavik 2013) osutas käesolevas uurimuses käsitletud grupi piiratud valikutele tööturul: valida oli kvalifikatsioonile mittevastavate lihttööde või vähemalt ajutise töötuse vahel. Töönarratiivide jutustamisel ei pööranud intervjueeritavad sookategoriale olulist tähelepanu, vaid tõlgendasid oma ebaedu ja väheseid võimalusi pigem rahvusest või vanusest tulenevatena. Personaalsed narratiivid suhestusid praeguses Eesti ühiskonnas mõnede lihttööde (näiteks koristajatöö) puhul kehtiva ideaalse töötaja kuvandiga (Acker, 1991), millele nähakse sobivat eelkõige vanemaid venekeelseid naisi. Üldjuhul siiski ei vaidlustatud diskursiivselt seda samal ajal soolistatud ja etnilisustatud hegmoonilist kuvandit, küll aga tajuti kõrvalejätetust etnilise päritolu tõttu. Uurimuses osalejate eneseesitlused osutasid kahtlustele endi tööalase kompetentsuse ning eesti keele oskuse suhtes. Neid asjaolusid nähti takistustena tööalase edu saavutamisel, vaatamata omandatud kõrgharidusele ning heale eesti keele oskusele. Enese olukorda tõlgendati individualistlikust diskursusest lähtuvalt, kuid põhjuseid leiti ka enesest väljapoole jäävates struktuursetes tegurites (Aavik 2013).

Teoreetilised lähtekohad

Interseksionaalsus

Praeguseks on interseksionaalsus teoreetilise ja metodoloogilise paradigmana saanud tänapäevase feministliku uurimistöö pea lahu-

tamatuks osaks¹. Interseksionaalse lähenemise järgi peaks ebavõrdsuse uurimisel sotsiaalselt konstrueeritud identiteedi- ja eristuskategoriaid – sugu, klass, etnilisus, rass jne. – käsitlema mitte eraldiseisvatena, vaid omavahel põimunutena. Üks kategooria saab tähenduse, suhestudes teis(t)ega (Shields 2008, 302–303), ning marginaliseeritus või privilegeeritus, mida inimesed erinevates sotsiaalsetes kontekstides kogevad, põimuvad unikaalseteks kogemusteks, mis ei ole kumulatiivsed ning mida ei saa lahutada (Browne ja Misra 2003, 448; Bagilhole 2009, 50). Seega tähendab interseksionaalsus soo, rassi ja teiste parasjagu relevantsete kategooriate omavahelist suhestumist indiviidide eludes, kuid ka laiematel ühiskondlikel tasanditel, näiteks sotsiaalses praktikas, institutsionaalses korralduses ja kultuuriideoloogiates, ning nende vastastikmõju võimusuhtega mikrotaandil (Davis 2008, 68). Interseksionaalne analüüs võib hõlmata erinevaid analüütilisi tasandeid, milleks on sotsiaalsed ontoloogiad, sotsiaalsed kategooriad ja konkreetset sotsiaalsed suhted (Anthias 2013). Oma uurimuses keskendun konkreetsete sotsiaalsete suhete uurimisele, kuid pööran seejuures tähelepanu sellele, kuidas sotsiaalsed kategooriad narratiivides esile kerkiavad ning kuidas nad omavahel suhestuvad.

Termin võeti esmakordselt kasutusele märkimaks olukorda, kus rassiliselt markeeritud naiste kogemused jäid välja nii feministlikest kui ka anti-rassistlikest diskursustest (vt. Crenshaw 1989, 1991). Interseksionaalne lähenemine sobib seega hästi ka etnilisuse, soo ja teiste kategooriate mõttes markeeritud gruppide uurimiseks, näiteks Eestis elavate venekeelsete naiste kogemuste analüüsimiseks (Koobak 2008), mis on jäänud eelnevatest soole või etnilisusele tähelepanu pööravatest uurimustest sageli välja. Keskendumine konkreetsetele sotsiaalsetele gruppidele seni tähelepanuta jäänud kategooriate ristumiskohtadel lähtub kategooriasisest (ingl. k. *intracategorical*) lähenemisest (McCall 2005).

Kuigi interseksionaaset lähenemist kasutavad teoreetikud keskenduvad enamasti eelkõige marginaliseeritud või rõhutatud gruppide kogemustele, tuleb silmas pidada, et kõik identiteedid, sealhulgas privilegeeritud, on interseksionaalsed. Keskendumine üksnes ebasoodsalt positsioneeritud gruppide kogemustele ja identiteediloomele aitab küll esile tuua nende agentust, kuid samas võib nende teisestamist ning erinevust isegi fetišeerida (Choo ja Ferree 2010, 133), jättes tähelepanuta võimupositsioonidel paiknevad normatiivsed grupid (Walby jt. 2012) ning diskrimineerivad sotsiaalsed struktuurid. Seega on oluline pöörata tähelepanu ka privilegeeritud ehk sotsiaalsete kategooriate mõttes markeerimata gruppidele ja sellele, kuidas nad kehtestavad normatiivseid standardeid (Choo ja Ferree 2010, 133; Aavik, ilmumas) ning kuidas ühiskondlikud institutsioonid seda võimaldavad. Samas on Eestis siiski oluline pöörata tähelepanu nn. interseksionaalselt nähtamatute gruppide kogemustele, sest seda on senini liiga vähe tehtud. Seejuures tuleb aga silmas pidada nende positsioneeritust teiste gruppide suhtes, kuna marginaliseeritus on alati relatsiooniline ehk see saab tähenduse, suhestudes privilegeeritusega.

Inimesed võivad erinevate sotsiaalsete kategooriate mõistes erinevates olukordades kogeda nii marginaliseeritust kui ka privilegeeritust (Bowleg 2008, 314; Browne ja Misra 2003, 489). Seega ei ole erinevate sotsiaalsete kategooriate ristumine fikseeritud ja juba olemasolev (Hancock 2007), vaid sotsiaalkonstruktivistliku lähenemise järgi luuakse seda sotsiaalsete interaktsioonide käigus (Staunæs 2003). Teisisõnu, interseksionaalsus ei viita mitte konkreetsele positsioonile, millel individid või grupid püsivalt paiknevad, vaid protsessidele (Staunæs 2003, 104). Näiteks vormivad rass või sugu klassikategooriat konkreetsete inimeste jaoks mingis kindlas kohas ja ajas (Anthias 2013, 13). Lähtun arusaamast, mille kohaselt on kategooriad fluüidsed ning nende olulisus ning omava-

heline suhe ei ole enne kindlaks määratud, vaid tuleb tuvastada analüüsi käigus (Hancock 2007; Anthias 2013; Staunæs 2003).

Narratiivne tõde, „reaalsus” ja subjektiivsed kogemused

Käesolevas artiklis lähtun sotsiaalkonstruktivistlikust epistemoloogiast, mille kohaselt luuakse tegelikkus tähenduste omistamise kaudu inimeste omavaheliste interaktsioonide käigus. Poststrukturealistliku lähenemise järgi puudub meil otsene juurdepääs inimeste „tõelisele kogemusele” – kogemus ja identiteedid on diskursuse kaudu juba struktureeritud ning nende käsitlemine „tõena” võib viia identiteetide essentsialiseerimiseni, selle asemel, et uurida, kuidas need on konstrueeritud (Scott 1991). See aga tähendab, et uurijatel on võimalik vaid tõlgendada inimeste endi diskursiivseid esitusi nende eludes aset leidnud sündmustest. Seega, kui narratiivid sotsiaalse kapitali kasutamisest tööturul on vaid representatsioonid, siis kas saab üldse küsida ja väita midagi selle materiaalsete tagajärgede kohta inimeste (töö)eludes.

Siinkohal tasub hetkeks peatuda sellel, kuidas on mõtestatud tõde ja valiidsust narratiivses uurimuses. Polkinghorne'i (2007, 9) järgi ei ole narratiivse uurimuse eesmärgiks mitte selgitada välja, kas kirjeldatud sündmused ka tegelikult juhtusid, vaid olulised on tähendused, mida inimesed oma kogemusele omistavad. Neid tähendusi käsitatakse narratiivse tõena, mis tähendab, et jutustatud lood toimivad isiklike tähenduste tõendusmaterjalina (*ibid.*). Jutustatud lood ei teki aga tühjalt kohalt, vaid põhinevad kogitud elusündmustel, mis intervjuu toimumise ajal narratiivsesse vormi pannakse. Nn. tegeliku elu sündmused kujundavad narratiivseid ressursse (Gubrium ja Holstein 1995), millele inimesed narratiive üles ehitades toetuvad ning mille kaudu omakorda enese mina ja agentust loovad. Minevikusündmustele omistatakse tähendusi vastavalt sellele, millisel positsioonilt

on jutustamise hetkel võimalik rääkida ning milliseid tulevikuvõimalusi enda puhul nähakse (Gubrium ja Holstein 1995).

Seega ei ole narratiivid jutustajate jaoks vaid reaalsuse representatsioonid, vaid ka reaalsuse loojad (Bruner 1991, 5). Erinevate gruppide käsutuses on erinevad narratiivsed ressursid tulenevalt nende materiaalsest reaalsusest ja positsioneeritusest sotsiaalses hierarhias. Teisisõnu, inimeste positsioneeritus sotsiaalses hierarhias kujundab kogemuste representatsiooni. Enesepositsioneerimine toimub, suhestudes teiste gruppidega. Foucault (1977) järgi luuakse reaalsust võimumehanismide kaudu ning võimusuhted vormivad individuaalseid identiteete. Interseksionaalne analüüs aitab aru saada sellest, kuidas inimesed end positsioneerivad ja kuidas nad on positsioneeritud sotsiaalses võimuhierarhias.

Sotsiaalne kapital ja selle ebavõrdsus

Sotsiaalne kapital viitab sotsiaalsetele suhetele, millele indiviidid ja grupid saavad teatud kontekstides enesele kasu lõikamiseks toetuda (Burt 1998, 7; 2001, 31). Sotsiaalne kapital aitab oluliselt parandada indiviidide positsiooni tööturul ning võib kohati olla isegi tähtsam kui inimkapital (Kazjulja 2011). Enamasti mõeldakse sotsiaalsest kapitalist rääkides sotsiaalseid võrgustikke.

Feministlikud teoreetikud on välja toonud, et sotsiaalset kapitali on senistes teooriates enamasti mõtestatud kui sooneutraalset ressursi (Franklin 2005, 2), sotsiaalsete võrgustike liikmeid on käsitatud kui sootuid ning muul viisil markeerimata indiviide, samuti on eeldatud, et kõigil on võrgustikele võrdne juurdepääs ning sarnane võimupositsioon võrgustike sees. Paralleele võib tõmmata tuntud feministliku organisatsiooniuurija Joan Ackeri (1991) teooriaga selle kohta, kuidas väliselt sooneutraalne ideaalne töötaja kuvand on vaikimisi tugevalt soolistatud.

Siiski on mõned tuntud sotsiaalse kapitali uurijad pööranud tähelepanu selle ebavõrdsusele. Lini (2002, 100) järgi kuuluvad erinevad sotsiaalsed grupid tulenevalt nende soodsast või ebasoodsast struktuursest positsioonist erinevatesse sotsiaalsetesse hierarhiatesse ja võrgustikesse, mis hõlbustavad või takistavad neil sotsiaalse kapitali omandamist. Seega on näiteks marginaliseeritud gruppidel vähem võimalusi sotsiaalsete võrgustike kaudu mobiliseerida sotsiaalseid ressursse karjääriteekonna edendamiseks (Lin 2002, 95).

Viimastel aastakümnetel on ebavõrdsust tööturul hakatud järjest enam käsitama kui sotsiaalse kapitali ebavõrdsuse tulemit (Smith 2000, 510). Võrreldes domineerivatesse rassi- ja rahvusgruppidesse kuuluvate meestega on vähemused vähem seotud elitaarsete võrgustikega, mis pakuksid neile võimalusi oma tööturupositsiooni parandada (*ibid.*). Seega, sotsiaalse kapitali kasulikkus sõltub suuresti indiviidide positsioonist sotsiaalses hierarhias (*ibid.*).

Kokkuvõttes viib ebavõrdsus erinevat tüüpi kapitali kasutamisel sotsiaalse ebavõrdsuseni (Lin 2002). Sellele vaatamata ei ole sotsiaalse kapitali markeeritus soo või teiste sotsiaalsete kategooriate mõttes enamiku sotsiaalse kapitali teoreetiliste mudelite keskseks osaks. Veelgi enam, senised teoreetilised käsitlused ei arvesta interseksionaalsusega, vaid keskenduvad ühele sotsiaalsele kategooriale korruga (sugu, rass jt.). Selline mitte-interseksionaalne sotsiaalse kapitali käsitlus aga aitab varjata viise, kuidas interseksionaalselt privilegeeritud grupid võrgustikest kõige enam kasu lõikavad.

Enamasti keskendutakse sotsiaalse kapitali uurimisel otsesele kasule või tulemustele, mida see annab – tööturu kontekstis näiteks töökohtade saamine või karjääriredelil ülespoole liikumine (vt. nt. Kazjulja ja Roosalu 2011). Siiski räägivad teoreetikud ka sotsiaalse kapitali kinnistamisest, mis viitab laiematele sotsiaalse kapitali kasutamise tagajärgedele. Sotsiaalsete kapitali kasutamise kaudu saab luua oma identiteeti ning

saada kinnitust ja tunnustust enda väärtuse kohta indiviidina ning sotsiaalse grupi liikmena (Lin 2002, 20).

Eelöeldust tulenevalt lähtun arusaamast, mille kohaselt on erinevalt positsioneeritud indiviididel erinev juurdepääs sotsiaalsetele võrgustikele ning mõned võrgustikud on enam seotud võimuressurssidega erinevates ühiskonnaelu valdkondades, näiteks tööturul. Gruppidel, kelle käsutuses on teistega võrreldes enam materiaalseid ja diskursiivseid võimuressursse, aitab sotsiaalse kapitali kasutamine neid ressursse võimendada. Bruegel (2005, 5) väidab, et sotsiaalset kapitali tuleks käsitada kui sotsiaalseid suhteid, mis kaasavad ja välistavad, ning kus kaasamise ja välistamise piirid on pidevas muutumises. Elitaarsed võrgustikud välistavad indiviide sageli soo, rahvuse, klassi ning teiste kategooriate põhjal (Friedman ja Krackhardt 1997, 316).

Sotsiaalse kapitali kasutamine tööalase positsiooni parandamisel vähemusrühvuste puhul, ülevaade senistest uurimustest Eestis

Varasematest uurimustest selgub, et 1990. aastatel mängis sotsiaalne kapital Eestis töökohtade saamisel olulist rolli (Hansson 2001; Kazjulja 2002) ning ka tänapäeval on sellele ressursile toetumine tööturul erinevate gruppide puhul oluline. Seda tunnetavad ka vähemusrühvuste esindajad, leides, et töö leidmisel on võtmetähtsus tutvustel, mida hinnatakse isegi olulisemaks, kui eesti keele oskust (Espenberg jt. 2013).

Eesti tööturul on sotsiaalseid võrgustikke seni käsitletud enamasti interseksionaalset lähenemist arvestamata: võrgustike puhul on keskendutud kas soo või etnilisuse kategooriale. Siiski kerkib ka neis uurimustes esile sotsiaalse kapitali ebavõrdsus.

Sooaspektile keskendunud uuringutes on analüüsitud soolisi erinevusi töökohtade leid-

misel sotsiaalsete võrgustike kaudu ning leitud, et meestel on suurem tõenäosus sel viisil tööd leida (Kazjulja ja Roosalu 2011; Jeenas 2011). Võttes seejuures arvesse ka etnilisuse kategooriat, on tõenäoline, et teatud elitaarsed võrgustikud, näiteks poliitilise ja ärieliidi liikmeid koondavad võrgustikud, mis koosnevad suures osas eestlastest meestest, toimivad sageli teiste gruppide jaoks välistavatena ning jätavad nad kõrvale võimuressurssidest.

Praegusaegset Eesti ühiskonda iseloomustab vene- ja eestikeelsete tutvusringkondade segregatsioon (Drozdova 2013, 46), mis takistab venekeelsetel inimestel jõudmast töökohtade hierarhias kõrgele, kuna kõige prestiižsematel ja hästi tasustatud töökohtadel töötavad peamiselt eestlased, kellel on vähe kontakte. Espenberg jt. (2013, 33) järeltavad, et eestlastel on paremad võimalused tutvuste kaudu (häid) töökohti saada, kuna nad on tunduvalt enam esindatud juhtide ja spetsialistide ametikohtadel.

Kazjulja ja Roosalu (2011) on leidnud, et grupid, kes lõikavad sotsiaalsetest võrgustikest enam kasu, on need, kellel on formaalsete kanalite kaudu töö leidmine raskendatud. Sotsiaalsete võrgustike puhul etnilisuse kategooriat arvestavates uurimustes on leitud, et samasse rühmaga kuuluvatest tuttavatest ja sugulastest koosnevad sotsiaalsed võrgustikud ei anna inimestele tööturul eeliseid (Kazjulja 2001). Need võrgustikud aitavad küll töökohti leida, kuid mitte tööalases hierarhias ülespoole liikuda (Saar ja Kazjulja 2007, 162; Kazjulja ja Roosalu 2011). Selleks, et võrgustikke saaks käsitada indiviidi jaoks toimiva sotsiaalse kapitalina, peavad need sisaldama piisavalt ressursse ja mõjuvõimet (Saar ja Kazjulja 2007, 162).

Eesti tööturul mitte-eestlaste sotsiaalseid võrgustikke käsitletud uurijad on vähemusrühvuste marginaliseeritud tööturupositsiooni osaliselt tõlgendanud nende nõrgemate ja väiksemate sotsiaalsete võrgustike (Marksoo ja Järv 2008) ning kõrvalejätuse kaudu eestlaste võrgustikest (Krusell 2007; Toomet 2011;

Lindemann 2014). Krusell (2007, 7) leiab, et vähemusrahvustest inimeste suurem tööpuudus võib olla seotud sellega, et mitte-eestlastel võib olla vähem informatsiooni töövõimaluste kohta kui eestlastel, ning järeldeb, et palgaerinevused ja ametialane segregatsioon võivad olla osaliselt selgitatud segregeeritud võrgustikega. Toomet (2011, 66) oletab, et venekeelse elanikkonna puhul võib sotsiaalsete võrgustike puudumine saada takistuseks keeleoskuse realiseerimisel. Lindemann (2014, 45) on leidnud, et Tallinnas on vähemusrahvusesse kuulumine vene noorte jaoks heale eesti keele oskusele vaatamata ebasoodne: eestlastega võrreldes kogevad nad pikemat töötust ning on hõivatud madalamatel töökohtadel. Lindemann (*ibid.*) pakub, et selle põhjuseks võib olla kontaktide vähesus eestlastega. Seega, eelised, mille annab hea eesti keele oskus, võib neutraliseerida kõrvalejätetus tööalaseltslikust sotsiaalsetest võrgustikest, mis moodustuvad rahvuse ja teiste sellega põimuvate kategooriate alusel.

Artiklis uurin hästi eesti keelt valdavate venekeelsete naiste narratiivide kaudu, kuidas osalemine ja ligipääs sotsiaalsetele võrgustikele aitab kujundada nende tööturupositsiooni.

Valim ja meetodid

Analüüs põhineb 11 intervjuul, mis on tehtud Tallinnas ja Tartus elavate emakeelena vene keelt rääkivate naistega vanuses 32–62 eluaastat. Artikli autor tegi intervjuud ajavahemikul detsembrist 2011 märtsini 2012 ning need toimusid eesti keeles. Intervjuu toimumise ajal olid intervjuueeritavad töötud või tegid lihttöid. Intervjuueeritavad leiti lumepallimeetodil. Kaheksa neist on sündinud Eestis ning kolm mujal Nõukogude Liidus, kuid lapsena Eestisse migreerunud. Kõik intervjuueeritavad, välja arvatud üks, on omandanud venekeelse keskhariduse, misjärel nad jätkasid

haridusteed ülikoolis, enamasti venekeelsetel erialadel.

Andmeid kogusin ja analüüsisin narratiivse meetodi abil (Riessman 2008; Gubrium ja Holstein 2009), mis soodustab lugude jutustamist, sealhulgas selliste, mis ei pruugi olla intervjuu keskse teemaga otse seotud, kuid mis olid intervjuueeritava jaoks parajasti olulised. Palusin intervjuueeritavatel esmalt jutustada oma karjääriteekonnast alates keskkooli lõpetamisest kuni praeguse töökohani või töötuse kogemuseni, mida palusin lähemalt kirjeldada. Seejärel küsisin narratiivides esilekerkinud teemade kohta täpsustavaid küsimusi, sealhulgas tööotsingute ja värbamiskogemuste kohta. Andmete analüüsimisel toetusin uurimisküsimustele ja tuvastasin intervjuudest narratiive ning nendes leiduvaid keskseid teemasid.

Eesti tööturul jälgitakse rangelt eesti keelt emakeelena mitterääkivate töötajate keelenõuete täitmist (Lindemann 2013, 42). Samas ei kontrollita sarnasel viisil eestlaste keelekasutust, vaid lähtutakse vaikimisi eeldusest, et see on alati grammatiliselt korrektne. Keelenõuete kesksus töötajate pädevuse üle otsustamisel aga aitab kaasa eesti keelt emakeelena mitterääkivate inimeste – sealhulgas nende, kes väljendavad end eesti keeles arusaadavalt – teistestamisele ja marginaliseerimisele tööturul ning see omakorda mõjutab muukeelsete inimeste enesehinnangut töötajate ja kodanikena (vt. Aavik 2013). Järgnevas analüüsis osas esitatud tsitaadid olen jätnud keeleliselt toimetamata, et tunnustada uuringsu osalenute keeleoskust ning rõhutada, et tekstist on võimalik hästi aru saada ka siis, kui see ei vasta täielikult keelereeglitele.

Artiklis on intervjuueeritavate anonüümsuse tagamiseks kasutatud varjunimesid.

Tulemused ja analüüs

Sotsiaalsetele võrgustikele omistatud tähendus töö leidmisel

Narratiivid osutavad, et uurimuses osalenud on tööturul aktiivsed ning soovivad parandada oma tööalast positsiooni. Tööotsingutest rääkides rõhutati erinevate nii ametlike kui ka mitte-ametlike kanalite kasutamist.

Ekaterina (32): Tööd ma alati otsisin kõikide kanalite kaudu: tutvuste kaudu; ajalehtedes ilmuvate kuulutuste kaudu; CV-Online ja muudes andmebaasides, lisades sinna oma CV ja vaadates läbi kõiki pakkumisi; surfates internetis, mõned ettevõtted lisavad oma kodulehekülgedele rubriigi nimetusega „Tule tööle” või „Vabad töökohad” ja kui ametikoht sobis mulle, siis saatsin oma CV; ka isiklikult käies erinevates ettevõtetes jätsin oma CV koos kontaktandmetega.

Lisaks tööotsingutele intervjuuväljavõttes loetletud kanalite kaudu kerkisid narratiivides esile kogemused Töötukassas, kus pea kõik uuringus osalejad intervjuu toimumise ajal või lähiminevikus registreeritud olid ning mille kaudu püüdsid tööd leida. Muu hulgas rõhutati aktiivset osalust Töötukassa pakutud koolitustel, sealhulgas suuresti sellistel koolitustel, mis ei olnud seotud nende omandatud kvalifikatsiooniga (vt. lähemalt Aavik 2013).

Kuigi töö otsimisest rääkides nimetati erinevaid kanaleid, peeti tutvuste olemasolu töö leidmisel oluliseks ning enamasti tähtsustati seda enamgi kui ametlike kanaleid. Need intervjuueeritavad, kelle õpingud ja tööelu algus jäi Nõukogude aega, tõid tutvuste kaudu töö saamisest rääkides paralleele tolle ajaga ning leidsid, et ka praegusel tööturul aitab sotsiaalsete võrgustike pakutud ressurssidele toetumine oluliselt tööturupositsiooni parandada.

Kadri: Kas te arvate, et tööd on tutvuse kaudu leida kergem või ametlikult ikkagi Töötukassa [kaudu]?

Svetlana (49): Oi no tutvuse järgi, see on sotsajast juba. Kui on sul tuttavad, ta ikka lööb sind kuskile ruumi ja no, loomulikult siiamaani on niimoodi, et ... Issand jumal, et kui ta on tuttav või kellegi sugulane, ta võib sulle vea tegema, no sa paned silmad kinni, ei ole midagi, [---] Minu arust see ajaloost juba niimoodi, et kui on tutvuskond olemas. Sellepärast ongi vot, see elu ongi selline, et vot me peame ennast näitama ja käime kuskil pidudes ja siis me üksteisele valetame, maskid paneme pähe, aga see on selle tuttav [---] Minu jaoks on väga tüütu ja ja ... no ma näen, et inimesed valetavad, nad ei ole tõsised, et sees on väga palju, mida võiks parandada, aga ees me paneme siis maskid ette. Ahah, ainult selle jaoks, et vot jah, et kui on sul siin tuttavad, seal tuttavad, siis on väga hea. A muidu nad võivad üksteise mitte sallida üldse. Ja-jah, seda küll, see on ammust ajast juba, et tutvuse kaudu sa tuled ikka tööle või sattud kuskile niimoodi, et soe kohale.

Kuigi Svetlana leiab, et tutvuste olemasolu ei ole töö saamisel tähtsust kaotanud, ei kiida ta sellisel viisil töö saamist heaks. Samas aga idealiseerib ta tutvuste toimimist Nõukogude ajal, jutustades ühest eelmisest töökohast kaubanduses.

Svetlana: Kui kaubahallis, no kaubamajas niimoodi tutvuskond olid või need kohad sotsajal mitte midagi meil ei olnud ju. Ja meil olid kõik olemas. Üksteisele, mina olen lihaletis, sina oled majandus, seal osakonnas onju, tulid mingid taldrikud, ahhaa, ma tõin sulle ... kilo viinerit, sina teed mulle, kõik raha eest muidugi, raha eest, aga lihtsalt vot

see tutvus, tutvus selline, mina sulle, sina mulle, vot niimoodi et.

Ka teised Nõukogude ajal töötanud intervjueeritavad jutustasid tol ajal töötamisest nostalgiliselt, viidates seejuures tutvustele, mille kaudu nad tollal töökohti said. Taolised nostalgianarratiivid ei ole üksnes personaalsed lood, vaid neid tuleks vaadelda konkreetse sotsiaalses kontekstis (Duncan, Stevens ja Sonn 2012, 207). Kuigi narratiivide kaudu edastavad inimesed kuulaja(te)le minevikusündmusi, omistavad nad nende lugude kaudu tähendusi olevikus toimuvale ning vaatavad ka tulevikku. Kasutatud nostalgianarratiiv suhestub implitsiitselt praeguse ebakindla tööturupositsiooniga ning seda tuleks tõlgendada intervjueeritavate praeguse töötuse või lihttöö kogemuste valguses. Praegusel tööturul marginaliseeritud gruppidel on oma ebasoodsa tööalase positsiooni ja kõrvalejätuse kogemuste mõtestamisel enam põhjust toetuda nostalgianarratiivile, võrreldes privilegeeritud gruppidega, kellele pole praeguse edu valguses tarvidust sellise narratiivi juurde pöörduda. Seega, taoline vastuoluliste tähenduste omistamine sotsiaalsele kapitalile toetumisele minevikus ning tänapäeval on seotud erinevusega intervjueeritavate tööturupositsioonis ja laiemas ühiskondlikus staatuses Nõukogude ajal ja tänapäeval. Kriitiline hinnang töö leidmisele tutvuste kaudu võib tuleneda sellest, et uurimuses osalejatel pole praegusel tööturul õnnestunud sel moel töökohta leida.

Esinesid erinevused enese mina esitamises töötaja ja inimesena kaugemas minevikus ning hiljuti aset leidnud töökogemustest jutustamisel. Eelkõige Nõukogude ajal tööelu alustanud vanemad intervjueeritavad konstrueerisid enese mineviku-mina tänasest julgema, eneseteadlikuma ja edukamana. Enda praeguse tööalase mina esitamine kõhklevamana tuleneb ka üleminekuaja sotsiaalsetest ja poliitilistest muutustest, mis tõid kaasa olulise nihke venekeelse elanikkonna staatuses Eestis: varasem staatus

privilegeeritud etnilise grupina Nõukogude impeeriumis asendus vähemusrahvuse staatusega uues rahvusriigis (Kennedy 2002, viidatud Kazjulja 2011 kaudu), mis mõjutas negatiivselt ka nende tööturupositsiooni.

Suuresti tulenevalt praegusest ebakindlast tööturupositsioonist konstrueeriti karjääriteekondi allapoole liikuva trajektoori, paigalseisu või tõusude ja mõõnade lainena (Aavik 2013), mis aitab selgitada minevikus aset leidnud tööalastele kogemustele, sealhulgas tutvuste kaudu töö saamisele, positiivsemate tähenduste omistamist.

Kõrvalejätetus „õigetest” sotsiaalsetest võrgustikest, rahvuspõhiste piiride tajumine

Isegi kui tutvuste kaudu töö leidmist peeti oluliseks, ei nähtud seda enese puhul ressursina, mida saaks töö leidmisel kasutada. Eelkõige arvasid nõnda intervjuu toimumise ajal töötustaatuses olnud uurimuses osalejad. Seejuures saab oluliseks nende positsioneeritus etnilise kuuluvuse, soo ja ka väikelapse vanemaks olemise mõttes. Seda illustreerivad Marina, Julia ja Svetlana kirjeldatud kogemused.

Intervjuu toimumise ajal töötustaatuses olnud Marina näeb oma olukorda surnud ringina: ta soovib tööle naasta, kuid ligi kümneaastane tööturult eemalolek õpiraskustega lapse eest hoolitsemise tõttu on muutnud ta ebakindlaks oma tööalase pädevuse ning eesti keele oskuse suhtes ning seetõttu näeb ta enda võimalusi saada tööd äärmiselt piiratudena.

Marina (35): No peamine probleem on see, et ma ei tea, kust otsida [---]. Mul on probleeme lapsega, ma ei oska keelt, ei tea, mida konkreetselt teha, kus ja millal. Vot need on suured probleemid. [---]

Kadri: Aga praegu, et millist töökohta te tahaksite muidu leida?

Marina: Praegu vot ... lapseprobleemidega seoses ma tahan mingit, noh kontoritööd muidugi, pool päeva on vaja muidugi mulle. No ... kaupluses ma ei saa töötatud, sellepärast, et ma ei saa rääkida eesti keeles nii hästi, kui on vaja.

Selleks, et töösaamise võimalusi suurendada, peab Marina vajalikuks oma eesti keele oskust parandada, kuid seejuures peab ta peamiseks takistuseks praktikavõimaluste puudumist. Sellest võib järeldada, et tal pole eestlastest tuttavaid, mis omakorda viitab sotsiaalsete võrgustike rahvuspõhisele segregeeritusele Eestis. Eelnev uurimistöö on näidanud, et eelkõige vähemusrahvustest naistel on keeruline pärast lapse sündi tööle naasta (Espenberg jt. 2013, 42). Kõrvalejätust sotsiaalsetest võrgustikest illustreerib ka Marina viide infopuudusele töötamiseks võimaluste kohta.

Ka Julia räägib, et kasutas töötusametlikke kui ka mitteametlikke kanaleid. Kolmeaastase väikelapse hooldamise kõrvalt soovib ta naasta tööturule ning leida esimest korda tööd eestikeelses kollektiivis sekretäri, raamatupidaja või assistendina, et nagu mitmed teisedki intervjueeritavad, parandada oma eesti keele oskust (Aavik 2013).

Kadri: Kas te nagu kuidagi ka tuttavate kaudu proovite otsida tööd või pigem nagu...?

Julia (41): No ma proovin, aga ei ole ... Ma olen liiga kinnine inimene ja mul ei ole palju sõbrad ja tuttavaid ... vot ... ja selletõttu ... minu tutvusringkond on väike jah ... sellepärast.

Kuigi Julia ei räägi oma tutvusringkonnast lähemalt, võib oletada, et ta peab silmas eelkõige selliseid tutvusi, mis aitaksid tal leida meelepärast tööd. „Õigete tutvuste” puudumist esitab ta isikliku probleemina, viidates oma isikuoma-

dustele, mis takistavad tal tutvuste kaudu tööd leidmast. Implitsiitselt peab ta aga silmas just eestlastest koosnevatest tutvusringkondadest kõrvalejätust, tajudes takistusena tugevaid etnilisel põhinevaid piire Eesti ühiskonnas ja tööturul (vt. lähemalt Aavik 2013). Siin aga näeb ta takistusena eelkõige endast väljapoole jäävaid põhjuseid.

Julia: Väga raske vene inimesele ... leida endale töökoht ... eestikeelne kollektiivis ... sellepärast ... mina mõtlen, kui ma ... leian endale ... töökoha eestikeelne kollektiivis, siis ... siis ma räägin eesti keelt ... hästi ... kiiremini ... [---]. Väga raske ... leida töökoht eestikeelse kollektiivis ... sellepärast, et ... nad ei võta ...

Rahvuspõhiste piiridele viitab ka Svetlana, kes räägib kõrvalejätusest prestiižsetest sotsiaalsetest võrgustikest, mille kaudu ta näeb võimalust leida erialast tööd.

Kadri: Aga [---] need juuraõpingud, et ma saan aru, et te ei olegi töötanud nagu sellel erialal üldse?

Svetlana: Ei töötanud, keeras täitsa hoopis teisele poole. Proovisin ... Tähendab no üks asi, muidugi sa saad aru kohe, et et sul on väga pikk perekonnanimi. ... Teiseks no see on teine asi. ... Esimene asi muidugi, ma võin seda avalikult öelda täitsa, ... et muidugi, kui sul ei ole tuttavaid, kui sa ei astu või ei ole nagu selle seltskonnaga ümbruses, kes on need ... no nad tegid, ma ei tea 93 või 97 midagi tegid ... advokaadi kollegioon või kuidas öelda [---]. Lihtsalt sul on tuttavaid ja. ... Ja näiteks ma nägin ise oma silmaga, kui tal on ema mingi advokaat ja vanaema oli kohtus. ... [---] Ja tema on olnud täitsa no ... aju ei tööta selles suunas onju, aga ta ikkagi saab, satub sisse. Nii et see ei olnud põhiline, ... siis ma

sain aru, et sa ei peagi tark olema, sul peab tutvus olema.

Svetlana ja minu erinevat positsioneeritust etnilisuse kategooria mõttes illustreerib fakt, et ta ei pidanud esialgu vajalikuks selgitada lähemalt väljendi „väga pikk perekonnanimi” tähendust. Kuna mulle jäi see arusaamatuks, siis palusin tal seda selgitada.

Kadri: Te mainisite korra veel selle advokaadi ... ja juuraõpingute juures ... tähendab, te rääkisite sellest ühinguist, et raske on nagu sisse saada, et te ütlesite, et pikk nimi nagu, et te rääkisite enda nimest siis?

Svetlana: Jah.

Kadri: Teil on siis, nagu ma saan aru, topelt-nimi et...või kuidas?

Svetlana: Ei, ei, me naerame niimoodi, venelased naeravad niimoodi, et et meil ei ole perekonnanimi Mets või Oru, aga on mingi Vinogradova, Kuznetsova, et pikad.

Kadri: Aa, selles mõttes, ma ei saanud nagu täpselt aru, mis te mõtlete.

Svetlana: Jaa, jah [naerab] ... see on meil naeratus selline, et no jaa, kuhu nüüd, et sul on pikk nimi et ... Selles suhtes sa oled nagu venelane, vene rahvusest, see on ka üks põhiline muidugi.

Väljendit „pikk perekonnanimi” kasutades viitab Svetlana venepäraste nimede eristumisele eesti nimedest ning kõrvalejätusele, mida venekeelne elanikkond Eesti ühiskonnas oma päritolu tõttu tajub, nii tööturul kui ka laiemalt. Fakt, et Svetlana kasutas väljendit esimest korda ilma lähema selgituseta, annab mõista, et venekeelne kogukond jagab arusaama rahvuspõhistest barjääridest ja ebavõrdsest kohtlemisest

tööturul, millega eestlastel puudub domineerivasse rahvusgruppi kuuluvuse tõttu kokkupuude. Ka varasemates uuringutes on leitud, et Eesti tööturul tajuvad inimesed, kelle emakeeleks ei ole eesti keel, vene perekonnanime või aktsendi olemasolu tööalast edukust takistava tegurina (Kallas jt. 2013, 47).

Sotsiaalsetest võrgustikest kõrvalejätust põhjendati individuaalsete teguritega või selgitati rahvusliku päritoluga, eksplitsiitsed viited sookategooriale puudusid. Ka teiste tööalaste kogemuste puhul ning laiemalt tööalase identiteedi esitamisel said enam tähelepanu rahvus ning vähem esitleti endeid ning oma kogemusi soolistatutena (vt. lähemalt Aavik 2013).

Sotsiaalsete võrgustike abil saadud töökohad, prekaarne töö

Vastukaaluks olukorrale, kus ei nähta endi puhul võimalust toetuda sotsiaalse kapitali ressurssidele ning problematiseeritakse „õigetest” võrgustikest kõrvalejätust, on tutvuste kaudu töö leidmine ka õnnestunud, kuid töökohad, mis on sel moel saadud, ei vasta kvalifikatsioonile või ei taga stabiilset või ametlikku sissetulekut, mida illustreerib Tatjana lugu.

Tatjana (62): Praegune töökoht on ka jälle niimoodi see ... kohvik-restoran ja kutsuti. Minu vana töökaaslane seal tööl [---]. Aga nemad kedagi võõrast ei tahtnud, sest noh ... mitteametlikult [---]. Sinna ka jälle viis kandidaati kohe niimoodi oma inimeste hulgast, olin mina siis ka. Ja viis kandidaati ... valisid mind välja [---]. Seal on niimoodi, et hommikuti koristustöö, aga siis päeval peale koristamist kokaabina nagu koorida kartuleid, noh juurvilju ... lõigata ... riivida. ... Kõik need asjad, vot niukene nagu abistaja, sest ... koormus on suur, [---] peremees juurde kokkasid ei taha võtta ...[---]. Kollektiiv jälle suurepärase, kõik on noored ja eestlased jälle kõik. Ja ... noh ... lõbusad ja

noh vastutulelikud ja kõik on ... me lihtsalt üks tiim niukene, tõesti nagu ... vot meeldiva tiimi ... ee ... võtame teid tööle ... [---] lihtsalt mind valisid välja ja tõesti meeldiv tiim, see on lihtsalt super tiim, super kõik on nii ... noh, tüdrukud ja poisid, noh. Ma olen ainuke vana inimene, veel üks seal niimoodi nõudepesija ... vot. Aga noh, ta on minust tugevam, terviselt tugevam ... tema peab vastu.

Tulenevalt oma prekaarsest positsioonist tööturul ning ebakindlusest, mida ta tunneb oma vanuse tõttu, ei näe Tatjana endal palju valikuvõimalusi. Ta on olukorras, kus tunneb, et ei saa valida mitte erinevate töökohtade, vaid töötuse või ükskõik millise töö aktsepteerimise vahel. Säärane positsioneeritus mõjutab oluliselt seda, kuidas Tatjana olukorda tõlgendab. Tema tõlgendused lähtuvad suuresti individualistlikust ideoloogiast, mille kohaselt peituvad tema olukorra põhjused pigem temas endas, mitte tööandjas, tööturu institutsioonilises korralduses või muudes struktuursetes tegurites.

Selles narratiivis kirjeldab Tatjana tuttava kaudu töökohta saamist kui teenet, mis talle osutati ning mille eest tal tuleb olla tänulik. Üheks tänu avaldamise viisiks on töötajana tööandjale lojaalsuse ülesnäitamine, vaatamata sellele, et töö on tema jaoks füüsiliselt kurnav ega vasta tema kvalifikatsioonile. Samuti ei pea Tatjana probleemiks seda, et tööandja rikub seadust, jättes temaga töölepingu sõlmimata, ega pane tööandjale vastutust selle eest, et tööandja käitumine aitab kaasa tema prekaarse positsiooni jätkumisele tööturul. Senised uuringud on näidanud, et Eesti elanikud ei ole kursis tööandja seadusjärgse kohustusega hoida ära ebavõrdset kohtlemist töökohal ning edendada võrdset kohtlemist (Kallas jt. 2013). Samuti ei julge viiendik inimestest ebavõrdse kohtlemise korral oma õiguste eest välja astuda, kuna kardavad soovimatuid tagajärgi, sealhulgas töökohta kaotamist (*ibid.*).

Eneseväärikuse säilitamiseks töötaja ja indiviidina peab Tatjana aga tegema identiteeditööd, mis väljendub tema identiteedikõnes (vt. nt. Snow ja Anderson 1987). Tema narratiivis esinevad vastuolud: vaatamata sellele, et ta kirjeldab tööd kui füüsiliselt kurnavat, iseloomustab ta praegust töökohta ka kui meeldivat. Tööalast eneseväärikust võimaldab tõsta selle töökohta mõtestamine teatud viisil erilise ja ihaldatuna: Tatjana väljendab uhkust selle üle, et ta kuulub väikesesse „oma inimeste” ringkonda, kelle hulgast just tema välja valiti.

Tatjana kirjeldatud töökohta puhul on tööalast eneseteostust ja -väärikust raske leida tööülesannetes (nõudepesimine ja koristamine), millega ta iga päev hõivatud on, mistõttu otsib ta seda mujalt, esitades ennast kui meeldiva ja ühtehoidva töökollektiivi liiget. Ta rõhutab uhkusega, et saab kuuluda kollektiivi, mis koosneb eestlastest ja noortest – Eesti tööturul idealiseeritud töötajad, kelle hulka kuulumine aitab enda jaoks sellel ametikohal töötamist legitimeerida.

Tuttavate kaudu lisatöö leidmisest räägib ka Larissa (58), jutustades sellest, kuidas tema põhitöökoht keeltekoolis ei võimalda talle piisavalt tööd, et tagada miinimumpalka, mistõttu tal puudub ravikindlustus, mille üle tunneb Larissa oma tervise ja vanuse tõttu muret.

Kadri: Kuidas te leiate need inimesed, kellele te [eratunde] annate?

Larissa: Tavaliselt helistavad mulle tuttavad, küsivad, kas sa tahad võtta. Ma ei tee kulu- tust, ma kardan neid võõraid inimesi võtta. Ja teisest küljest ausalt öelda mul korter on niivõrd vana ja hirmus, ... et ma lihtsalt [naerab] ... noh kutsuda sinna.

Sellisel viisil saadud, samuti mitteametlik ning prekaarne töö ei suurenda Larissa hinnangul tema tööga seotud turvalisustunnet, pigem rõhutab ta tuttavate kaudu lisatöö

võtmisega kaasnevaid võimalikke probleeme. Sellise tuttavate kaudu saadud lisatöö tegemine eeldab, et ta lubaks oma eraellu võõrad inimesed, kes jäävad väljapoole tema otsest tutvusringkonda. Olulise takistusena näeb ta muu hulgas oma majanduslikult ebasoodsat olukorda ehk esineb viide klassiprivileegi puudumisele. Usaldamatust võib olla süvendanud ka prekaarsest tööst tingitud pettumus tööandjas ning tööturuinstitutsioonides laiemalt, mida ta näeb oma tööalase ebakindluse peamise allikana.

Kokkuvõte ja järeldused

Artikli eesmärgiks oli aidata täita lünki senises uurimistöös, kus on käsitletud sotsiaalset kapitali, kuid jäetud seejuures arvestamata soo ja etnilisuse aspektid või lähtunud kummastki kategooriast eraldi, pööramata tähelepanu gruppidesisesele mitmekesisusele ning jättes unikaalselt positsioneeritud gruppide kogemused tähelepanuta.

Täpsemalt käsitlesin sotsiaalse kapitali esitamist spetsiifiliselt positsioneeritud grupi töö narratiivides. Uurimuses osalejad pidasid sotsiaalset kapitali praegusel tööturul oluliseks töö leidmise ning tööalase staatuse parandamise allikaks, kuid nägid endi puhul vähe võimalusi toetuda töö leidmisel tutvustele, tuues takistavate teguritena esile isikuomadusi ning individuaalset elukäiku, aga ka struktuurseid ja institutsionaalseid piiranguid. Eelkõige nähti sotsiaalsete võrgustike piire etnilise päritolu alusel, implitsiitsemalt mõningatel juhtudel ka vanuse ja lapsevanemaks olemise alusel, kuid mitte niivõrd sookategooria põhjal. Narratiivides rahvuse- ja keelepõhiste piiride esiletoomise võimalikuks tõlgenduseks on etnilisuse kategooria tugevam politiseeritus Eesti ühiskonnas, võrreldes soo ja teiste kategooriatega. Venekeelsed naised võivad seetõttu oma tööalaseid kogemusi mõtestades olla tundlikumad etnilisuse alusel esineva

ebavõrdsuse suhtes ning neil võivad seejuures jääda märkamata või tagaplaanile võimalikud soolise ebavõrdsuse kogemused (Aavik 2013). See tähendab, et tööalaselt kasulikest sotsiaalsetest võrgustikest kõrvalejätuse puhul ollakse tundlikumad eelkõige rahvuspõhise välistamise suhtes, teistel alustel (nt. sugu ja vanus) kõrvalejätust võidakse pidada loomulikumaks ja vähem probleemseks.

Käesoleva analüüsi tulemused toetavad eelnevates uurimustes leitud: kvalifitseeritud ja hästi eesti keelt valdavate venekeelsete inimeste ebasoodsam positsioon Eesti tööturul tuleneb osaliselt vähestest kontaktidest eestlastega ning juurdepääsu puudumisest domineeriva rahvusgrupi võrgustikele, mille abil tööturu positsiooni parandada (Toomet 2011; Lindemann 2014; Krusell 2007).

Sotsiaalse kapitali tajutud roll, subjektiivsete narratiivide olulisus

Järelduste tegemine sotsiaalse kapitali kasulikkuse kohta artiklis käsitletud interseksionaalselt unikaalse grupi jaoks nii tööalase kui ka laiemalt sotsiaalse positsiooni parandamisel on seotud laiemal epistemoloogilisel küsimusega, kuidas suhestuvad subjektiivsed representatsioonid ehk individuaalsed narratiivid „objektiivse reaalsusega” – teoreetilis-metoloogiline küsimus, millel peatusin ülalpool.

Uurimuses osalenud venekeelsed naised väljendavad diskursiivselt jõuetustatust nii formaalsete kui ka mitteformaalsete kanalite kaudu töö leidmisel. Sellise jõuetustatuse, kõrvalejätuse ning võimaluste piiratuse kogemine tööturul aga kujundab enesepresentatsiooni ning mõjutab edasist agentsuse väljendamist. Arusaam sotsiaalsete võrgustike eba piisavusest tööturu positsiooni parandamiseks võib tekitada tunde, et endal puudub võimalus olukorda mõjutada. Seega, intervjuueeritute jaoks lähtub esitatu materiaalsest reaalsusest, kuid ka kujundab seda.

Sotsiaalse kapitali ebavõrdsus ja narratiivne kontekst

Sotsiaalse kapitali akumuleerimist ehk enese tutvusringkonna laiendamist võib hõlpsasti näha iga indiviidi isikliku ülesandena. Samas aga ei sõltu praegusel juhul tööalasel kasulike kontaktide olemasolu ainult inimesest endast, vaid struktuursetest teguritest, mis positsioneerivad inimesi soo ja etnilisuse kateegooriate mõttes erinevalt. Teisisõnu, määravaks saab sotsiaalse kapitali ebavõrdsus.

Joan Scotti (1991, 26) järgi tuleks inimeste kogemuste analüüsimisel keskenduda sellele, kuidas kogemus ja identiteedid on diskursiivselt konstrueeritud ning kuidas identiteete omaks võetakse, vaidlustatakse jne. Subjektidel on küll agentsus (Scott 1991, 34), kuid selle rakendamisele seavad piiranguid situatsioonid ja staatused, mida subjektidele omistatakse. Teisisõnu, subjekte vormivad sotsiaalsed süsteemid (Staunæs 2003, 103). Minu uurimuse kontekstis seostub see tõdemus personaalsete narratiivide ja narratiivse konteksti või narratiivse keskkonna (Gubrium ja Holstein 2009, 21) omavahelise suhtega.

Narratiivne keskkond viitab kitsamale intervjuukontekstile, intervjuerija ja intervjueritute omavahelisele positsioneeritusele, kuid ulatub ka sellest kaugemale, käsitledes intervjueritute positsioneeritust sotsiaalses hierarhias. Personaalsete narratiivide loomisel toetatakse alati laiematele kultuurilistele ressurssidele (Phoenix 2008), mida interseksionaalses mõttes erinevalt positsioneeritud grupid narratiive luues erinevalt kasutavad. Personaalseid narratiive uurides saab aimu sellest, kuidas subjektid narratiivselt neile omistatud staatustega suhestuvad.

Narratiivse konteksti mõttes olid uuringus osalejad valimisse sattudes positsioneeritud kui venekeelsed naised, kes vaatamata heale eesti keele oskusele ja kõrgharidusele kogevad tööturul raskusi, ehk ma olin nad juba varem sel moel kategoriseerinud ning nad olid sellisest

positsioneerigust teadlikud, mis mõjutas kahtlemata nende narratiivide esitust. Isegi kui nad ei olnud endast varem sellises interseksionaalses positsioneeriguses mõelnud, siis kutsus selline intervjuu lähtepunkt esile teatud identiteedikõne ja narratiive. Intervjuu andis võimaluse sellise kuvandiga suhestuda – seda vaidlustada või kinnitada. Üldjuhul seda kuvandit ei vaidlustatud, vaid pigem kinnitati, vastupidiselt Polkinghorne'i (2007, 11) väitele, mille kohaselt püüavad inimesed (intervjuukontekstis võõrale inimesele) vältida selliste kogemuste jutustamist, millega nad võivad luua ebasoodsa eneseportree. Samas jällegi võivad intervjueritud olla avatumad oma tähendusi esitama, kui nad tunnetavad, et intervjuerija on nende suhtes toetavalt meelestatud (*ibid.*), mis käesoleva uurimuse puhul kindlasti kehtis.

Ühtlasi peegeldub narratiivides see, kuidas konstrueeritakse ja positsioneeritakse venekeelseid naisi Eesti tööturul ja ühiskonnas laiemalt. Intervjuude käigus esilekerkinud narratiivide paigutamisel laiemasse ühiskondlikku konteksti tuleb arvestada struktuurset süsteemi, mis eelistab Eesti kontekstis eestlust, maskuliinsust, noorust, kehalist võimekust jne., teisestades neid, keda nähakse nende kateegooriate mõttes normist eristuvatena või markeeritutena. Seega, kehtiv sotsiaalne kord aitab käesolevas uurimuse tarbeks intervjueritud naisi positsioneerida „sisemiste võõrastena” (ingl. k. *outsiders within*) (Staunæs 2003, 102), kellel tuleb isiklike lugude ja endi käsutuses olevate narratiivsete ressursside kaudu selle väljastpoolt neile omistatud positsioneeriguga suhestuda. Narratiivsete ressursside olemasolu ja kasutamise juures juhin tähelepanu kahele asjaolule.

Esiteks kerkib esile nn. puuduvate narratiivide küsimus. Uurimuses osalenutel ei olnud narratiivseid ressursse (mis lähtuvad omakorda materiaalsest reaalsusest), mis võimaldanuks toetuda tööalastele edulugudele praegusel tööturul, näiteks (eestlastest) tuttavate kaudu heade töökohtade leidmisele, ehk kirjeldustele, mis

tulevad selgelt esile näiteks eestlastest meesjuhtide narratiivides. Puuduvate narratiivide küsimus on omakorda seotud metodoloogilise probleemiga, kuidas uurida sotsiaalse kapitali kaudu töö saamist tööturul ebasoodsal positsioonil paikneva grupi puhul, kelle tööturupositsiooni parandamiseks sotsiaalsed võrgustikud kaasa ei aita.

Teiseks, praegune ebakindel tööturupositsioon ning markeeritus normist eristuvatena ei võimalda intervjueeritutel esile tuua oma tugevusi ja kompetentsust töötajatenäiteks kakskeelsust. Eesti ühiskonnas on sellel küll diskursiivsel tasandil mõningane sümboolne väärtus (eestlaste hulgas leviv metanarratiiv, mille kohaselt annab kakskeelsus venekeelsetele inimestele Eesti tööturul eelise), kuid kuna nendele naistele ei ole see oskus praegusel tööturul eelist andnud, ei saa sellele ka oma tööalaste kogemuste jutustamisel narratiivse ressursina toetuda.

Vaikimisi kehtivast normist eristujate narratiivid suhestuvad alati hegemooniliste metanarratiivide ja võimustruktuuridega. Seega tuleks edaspidi uurimustes, mis käsitlevad interseksionaalselt mitme kategooria mõttes ebasoodsal positsioonil paiknevaid grupe, uurida lisaks indiviiditasandil toimuvale identiteediloomele kindlasti ka seda, kuidas struktuursed tegurid ning privilegeeritud grupid neid määratlevad, aidates kaasa nende püsimisele marginaliseerituna.

Märkused

1 Saamaks ülevaadet senistest peamistest teoreetilistest lähenemistest ja dilemmadest vt. Walby jt. 2012.

Artikli kirjutamist toetasid Eesti Teadusagentuuri grant PUT106 ja Euroopa Liidu Euroopa Sotsiaalfond programm DoRa raames, mida viib ellu Sihtasutus Archimedes.

Kirjandus

Aavik, K. (2013). Strategies of managing difficulties related to employment: narratives of Russian-speaking women in Estonian labor market. In Allaste, A.-A. (ed.), "Back in the West": Changing Lifestyles in Transforming Societies. Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 203–224.

Aavik, K. (ilmumas). Resistance to gender equality at work: discursive practices of Estonian male managers. In Flood, M.; Howson, R. (eds.), *Engaging Men in Building Gender Equality*. Cambridge Scholars Publishing.

Aavik, K.; Roosalu, T. (2014). Naiste ja meeste võimalused tööturul. Rmt-s Roosalu, T. (toim.), *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013*. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 66–74.

Acker, J. (1991). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. In Lorber, J.; Farrell, S. A. (eds.), *The Social Construction of Gender*. Sage, Newbury Park, CA, 162–179.

Ainsaar, M.; Talves, K. (toim.) (2012). *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*. Lõppraport. Tartu Ülikool, Tartu.

Anspal, S.; Kallaste, E. (2007). *Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul*. Uuringuraport Eesti Sotsiaalministeeriumile. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Anspal, S.; Kraut, L.; Rõõm, T. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis*. Empiiriline analüüs. Eesti Rakendusuuringute Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Anthias, F. (2013). Intersectional what? Social division, intersectionality and levels of analysis. *Ethnicities*, 13, 1, 3–9.

- Bagilhole, B. (2009). For Diversity Against Discrimination: From Gender Mainstreaming, through Multiple Discrimination, to Intersectionality. In Franken, M. *et al.* (eds.), *Teaching Intersectionality: Putting Gender at the Centre*. ATHENA3 Advanced Thematic Network in Women's Studies in Europe. University of Utrecht and Centre for Gender Studies, Stockholm University.
- Bettio, F.; Verashchagina, A. (2009). Gender segregation in the labor market. Root causes, implications and policy responses in the EU. European Commission's Expert Group on Gender and Employment (EGGE), Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Bowleg, L. (2008). When Black + Lesbian + Woman ≠ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research. *Sex Roles*, 59, 312–325.
- Browne, I.; Misra, J. (2003). The Intersection of Gender and Race in the Labor Market. *Annual Review of Sociology*, 29, 487–513.
- Bruegel, I. (2005). Social Capital and Feminist Critique. In Franklin, J. (ed.), *Women and Social Capital. Families and Social Capital ESRC Research Group*, London South Bank University, London, 4–17.
- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18, 1–21.
- Burt, R. S. (1998). The Gender of Social Capital. *Rationality and Society*, 10, 1, 5–46.
- Burt, R. S. (2001). Structural Holes *versus* Network Closure as Social Capital. In Lin, N.; Cook, K.; Burt, R. S. (eds.), *Social Capital: Theory and Research*. Aldine de Gruyter, New York, 31–56.
- Choo, H. Y.; Ferree, M. M. (2010). Practicing Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequalities. *Sociological Theory*, 28, 2.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 140: 139–167.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review* 43, 6, 1241–1299.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful. *Feminist Theory*, 9, 1, 67–85.
- Drozdova, M. (2013). D-klaster: kodaniku- ja keelesoskuse mõõtmise lõimunud. Rmt-s Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring. Uuringu raport. TLÜ RASI, Tallinn.
- Duncan, N.; Stevens, G.; Sonn, C. (2012). Introduction. Of Narratives and Nostalgia. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 18, 3, 205–213.
- Espenberg, K.; Ainsaar, M.; Kasearu, K.; Lilleoja, L.; Nahkur, O.; Roots, A.; Rämmer, A.; Sammul, M.; Soo, K.; Vihalemm, T. (2013). Vähemusrahvustest inimeste töö- ja pereelu ühitamise võimaluste analüüs. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE, Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut, Tartu.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punishment*. Tavistock, London.
- Franklin, J. (2005). *Women and Social Capital*. Families and Social Capital ESRC Research Group, London South Bank University, London.
- Friedman, R. A.; Krackhardt, D. (1997). Social Capital and Career Mobility. A Structural Theory of Lower Returns to Education for Asian Employees. *Journal of Applied Behavioural Science*, 33, 3, 316–334.
- Gubrium, J. F.; Holstein, J. A. (1995). Narrative Resources. In Gubrium, J. F.; Holstein, J. A. (eds.), *The Active Interview*. SAGE Publications, Thousand Oaks, CA, 30–38.
- Gubrium, J. F.; Holstein, J. A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. SAGE Publication, Thousand Oaks, CA.
- Hancock, A-M. (2007). When multiplication doesn't equal quick addition. *Perspectives on Politics*, 5, 1, 63–79.
- Hansson, L. (2001). *Networks Matter. The Role of Informal Social Networks in the Period of Socio-Economic Reforms of the 1990s in Estonia*. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Hansson, L.; Aavik, K. (2012). The Effect of Gender and Ethnicity and Their Intersection on Work Satisfaction and Earnings in Estonia, 1993–2008. *Studies of Transition States and Societies*, 4, 2, 3–19.
- Jeenas, P. (2011). Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: meeste ja naiste erinevused. *Ariadne Lõng*, 1, 2, 35–56.

- Kallas, K.; Kaldur, K.; Raudsepp, M.; Roosalu, T.; Aavik, K. (2013). Võrdse kohtlemise edendamise ja teadlikkus Eestis. Uuringuaruanne. Balti Uuringute Instituut, Tallinn.
- Kazjulja, M. (2001). Kuidas saada hea töö: sidemete olulisus sajandilõpu tööturul. Rmt-s Saar, E. (toim.), Treppist alla ja üles: edukad ja ebaedukad postsotsialistlikus Eestis. Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn, 108–125.
- Kazjulja, M. (2011). Social Network and Education as Resources for Agency Formation on the Estonian Post-Socialist Labour Market. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 54. Tallinna Ülikool, Tallinn.
- Kazjulja, M.; Roosalu, T. (2011). Achieving High Level Occupational Status: The Relevance of Social Network Capital. In Saar, E. (ed.), *Towards a Normal Stratification Order: Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia*. Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 219–252.
- Kennedy, M. D. (2002). *Cultural Formations of Post-Communism: Emancipation, Transition, Nation, and War*. University of Minnesota Press, Minnesota.
- Koobak, R. (2008). Interseksionaalsusest ehk lugusid feministliku mõtte rändamisest. *Ariadne Lõng*, VIII, 1/2, 31–40.
- Krusell, S. (2007). Noorte eestlaste ja mitte-eestlaste tööturupositsioonid. Rmt-s Purju, A. (toim.), *Sotsiaaltrendid*, 4. Eesti Statistikaamet, Tallinn, 56–62.
- Lindemann, K. (2013). Structural Integration of Young Russian-Speakers in Post-Soviet Contexts: Educational Attainment and Transition to the Labour Market. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 51. Tallinna Ülikool, Tallinn.
- Lindemann, K. (2014). The Effects of Ethnicity, Language Skills, and Spatial Segregation in Labour Market Entry Success in Estonia. *European Sociological Review*, 30, 1, 35–48.
- Lin, N. (2001). Building a Network Theory of Social Capital. In Lin, N.; Cook, K.; Burt, R. S. (eds.), *Social Capital: Theory and Research*. Aldine de Gruyter, New York, 3–31.
- Lin, N. (2002). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Structural Analysis in the Social Sciences, 19. Cambridge University Press, Cambridge.
- Marksoo, Ü.; Järv, K. (2008). Risk Groups of the Labour Market. In Marksoo, Ü. (toim.), *Employment and Working Life in Estonia 2007*. Series of the Ministry of Social Affairs, 5, 10–18.
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs*, 30, 3, 1771–1800.
- Phoenix, A. (2013). Analysing Narrative Contexts. In Andrews, M.; Squire, C.; Tamboukou, M. (eds.), *Doing Narrative Research*. SAGE Publications, London, 65–78.
- Polkinghorne, D. (2007). Validity Issues in Narrative Research. *Qualitative Inquiry*, 13, 4, 471–486.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. SAGE Publications, Los Angeles.
- Saar, E.; Kazjulja, M. (2007). Individual Planning or Adaptation: Personal Destinies of Non-Estonians in the Period of Socio-Economic Reforms of the 1990s in Estonia. *Qualitative Sociology Review*, 3, 2, 144–170.
- Scott, J. W. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17, 4, 773–797.
- Shields, S. A. (2008). Gender: An Intersectionality Perspective. *Sex Roles*, 59, 301–311.
- Smith, S. S. (2000). Mobilizing Social Resources: Race, Ethnic, and Gender Differences in Social Capital and Persisting Wage Inequalities. *The Sociological Quarterly*, 41, 4, 509–537.
- Snow, D.; Anderson, L. (1987). Identity Work Among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities. *American Journal of Sociology*, 92, 6, 1336–1371.
- Staunæs, D. (2003). Where Have All the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification. *NORA*, 2, 11, 101–110.
- Toomet, O. (2011). Venekeelse elanikkonna eesti keele oskus, sissetulek ja tööpuudus Eestis: miks naistele on keeleoskus olulisem? *Ariadne Lõng*, 1/2, 58–68.
- Walby, S.; Armstrong, J.; Strid, S. (2012). Intersectionality: Multiple Inequalities in Social Theory. *Sociology*, 46, 2, 224–240.